

Örsi Julianna

Az egyház nemzetiség-megtartó ereje

I. A felekezeti közösségek kialakítása

Az egyén meghatározásához használjuk azt a helyet, ahol született, ahol lakik. E kettő az elmúlt évszázadokban általában egybeesett, de nem mindig. A helyváltogatás, a migráció oka lehet gazdasági, de házassági is. Az utóbbit jobban elfogadja a közösség. Ezt exogámiának is nevezzük. Mindkét esetben a kívülről érkezőnek alkalmazkodnia kell a helyi szokásokhoz. Nem kizárt azonban – különösen, ha a betelepülők száma jelentős, hogy a törzslakosság kultúrájába is bekerülnek új elemek.

A települést át- meg átszővi a különböző közösségek (vérségi, foglalkozási, vallási csoportok) hálózata. Ezúttal ez utóbbit vizsgáljuk. Minden felekezet igyekezett híveket szerezni, megtartani magának. A hívek számbavételének fontosságára a tridenti zsinat (1545–1563) hívta fel a figyelmet. E célból rendelte el az anyakönyvezést. Magyarországon az *anyakönyvvezetés* a 17. században kezdődött, de tömeges elterjedése csak a 18. században valósult meg. Az egyházi és állami házasságkötési, keresztelési és halotti anyakönyvej mellett a kutató számára egyéb források is lehetőséget jelentenek. Ilyenek a házasulandók igazoló levelei, a családkönyvek, a gyülekezetbe belépők és kilépők anyakönyvei. A most elmondandókat elsősorban ezen forrásokra építettem. Az anyakönyvek kutatása főleg az 1970-es években kezdődött (jómagam is 1970-től végzek ilyen kutatásokat) nagyobb méreteket azonban csak a rendszerváltás után divatba jött családkutatás révén terjedt el. A hivatásos kutatók a házasságkötési adatokat elsősorban a földrajzi kapcsolathálók bemutatására használják. Én is ennek szenteltem eddig a legtöbb figyelmet, amelyből arra következtettem, hogy egy-egy település mennyire zárt vagy nyitott, milyen a kisebbség asszimilációs foka. Ezúttal a nagyobb hangsúlyt nem a települési, hanem a felekezeti közösségekre fordítom. Ez hozzájárulhat a nemzetiségi kultúra alakulásának bemutatásához. Itt megjegyzem, hogy az anyakönyvi kutatások – személyiségi jogokra való hivatkozással történő újabb korlátozása miatt – az e fajta vizsgálatok lehetősége lezárul a 20. századra vonatkozólag. A Hajnal István körnek, a tudományos kutatóknak itt is fel kellene emelniük a szavukat a tudományos kutathatóság érdekében.

II. A család intézményének védelme, erősítése

A család és a nemzet féltése olvasható ki az 1926-ban Kalotaszegen (Mérán) született bejegyzésből, amelyben az egykézés káros voltára hívja fel a református pap a figyelmet. „Be kell jelentenem, hogy száználmas visszaesést mutat a születések száma, mert míg a háborús évek alatt is, bár 23-an hősi halált haltak, nagyon keveset csökkent a születések száma, az utóbbi 3 évben az évi szaporulat csak fele az azelőtti éveknél. 45–55 helyett 1926-ban 30 születés volt – véletlenség-e vagy emberi bűn. Ki tudja megmondani? Csak talán az isten, aki előtt felelnünk kell minden tettünkért.”¹ A népességi adatokat egyébként a refor-

1 Emlékkönyv Magyar Hazánk ezer éves fennállása alkalmából. Készítette a mérai ev. Ref. Egyházközség 1896 (aranykönyv) I. kötet vezette 1905–1970, II. kötet 1970-től.

mátus lelkészek a 19. század végétől rendszeresen összesítik, kihirdetik az év végi Istentiszteleten és továbbítják azokat az egyházi felsőbb szerveknek. Vajon mit írhat le a krónikás a mai helyzetről? Ezt szlovákiai magyar falvak születési adataival érzékeltetem. A dobóruszkai római katolikus anyakönyvbe 1912–1920 között 765 gyermeket, míg 1950–1960 között 520 gyermeket anyakönyveztek. Kaposkelecsenyben 1921–1930 között 146 református gyermek született, 1971–1980 között 124, 1991–2000 között 54. 2001–2008 között már mindössze 20 gyermek látta meg a napvilágot.² Más honnan is hozhatnánk a példák sorát, mindenhol ugyanaz a tendencia érvényesül: a rendszerváltás óta, de különösen a 21. század első évtizedében rohamosan csökken a házasságok száma, vésszesen fogy a megszületett gyermekek száma. Ez pedig jelzi a határainkon kívül élő magyar nemzetiség számának drasztikus fogyását.

Erre a jelenségre a lelkészek, a kutatók és mindenki, aki a magyar nemzet jövőjéért aggodódik, felhívja a figyelmet. Különösen fontos ez a nemzeti kisebbségi területeken.

III. Felekezeti homogenitás

A vallási közösségek vitalitását biztosítja a homogenitásuk. Ennek megőrzésére gondosan ügyeltek, de a változás elől itt sem térhettek ki. A 19. század utóján már érzékelhető volt a kisegyházak térnyerése is. A *kilépők és betérők* nyilvántartásba vételét egyre inkább szükségesnek tartották. Arányuk növekedése ugyancsak jelzi egy hagyományos közösség felbomlási folyamatát, arányuk befolyásolhatja a kultúra alakulását. Nézzünk néhány számot innen is!

A türkevei Református Egyházközségbe 1918–1991 között 82 fő kérte a befogadását. Ennek a fele (46 fő) a helyi kisebbségben levő római katolikus vallást hagyta el. A betelepülés a környékről történt. Budapesti (és újpesti) születésű 6 fő. Elvértve előfordulnak erdélyiek, partiumiak, kárpátaljaiak és az ország más területéről származók. Dunántúlival mindössze két esetben találkoztunk. A törzsökös református lakosság közé tehát minimális létszámú római katolikus települt be, amely alkalmazkodott a helyi szokásokhoz még a 20. században is.

A *kalotaszegi Mérán* 1941-ben 3 görög katolikus kérte a református vallás felvételét. Egy Radnótfáján született görög katolikus nő Mérán lakik és áttérésének okát így indokolja: „férje is református, s az egész falu a református vallásban él.” Egy Lapupatakon született görög katolikus férfi azt nyilatkozta, hogy „egész családja a református vallást követi, abban él ő maga is már 30 éve, úgy hogy a gr. kath. vallást úgyszólván nem is ismeri.” A mérai református egyházat 1899–1948 között 77 fő hagyta el és 43 fő kérte a befogadását. Egy nemzetiség térnyerése általában egy felekezet térnyerését is jelenti vagy fordítva. A vegyes vallású házasságok megszorodása mutatja egy nemzetiség, egy vallás, egy nyelv vesztését is.

A 20. század közepétől megszorodtak a vallásukat elhagyók, a felekezeten kívüli emberek, családok is. A 20. század kezdetére már kitapintható a kisegyházak jelenléte majd a század végén az újonnan terjedő, nem keresztény kultúrkörhöz tartozó felekezetek térnyerése is.

² Részletesebben a Kaposkelecseny kapcsolatrendszere című tanulmányomban írtam meg. (megjelenés alatt)

IV. Vegyes házasságok

Utoljára emlitem a *vegyes házasságokat*, amelyek mértéke ugyancsak befolyásolta-befolyásolja egy-egy település/közösség kultúrájának, népességének, nemzetiségének egységét és jelzője a beolvadásnak, az asszimilációnak. Mivel a földrajzi exogámiával már többször foglalkoztam, itt most a vallási endogámiára irányítom a figyelmet néhány település adataival.

A Nagykunságból a 18. század utolsó negyedében a *Bácskába kitelepülő reformátusok* mind a mai napig egymásnak házasodási társközsegei (Bácskossuthfalva, Pacsér, Piros, Bácsfeketehegy). Egy néprajzi csoportba tartozásukat nem csak az azonos kultúra, azonos vallás, közös származás, de a nagyfokú endogámia is jellemzi. A 19. század első felében a pacsériak 92–95 %-a e négy településen belül találta meg élete párját. Bácskossuthfalva adatai is azt mutatják, hogy még a 20. század második felében is 67–75 %-os a néprajzi csoporton belüli házassági endogámia. E bácskai falvak a Szerbiai Református Püspökség Bácskai Egyházmegyéjéhez tartoznak.

Megjegyzem, hogy a bácskai, de a romániai településeknél is célszerű figyelmen kívül hagyni a közigazgatás által használt községi beosztást, mert határainkon kívül különböző nemzetiségű falvakat sorolnak egy csoportba.

Erdélyben a *Fekete-Körös völgy* hét magyar települése (Belényes, Várasfenes, Magyarremete, Belényes-Újlak, Köröstárkány, Kisnyégerfalva, Sonkolyos, Jánosfalva) alkot egy házasodási körzetet. Az 1990-es évek elején a magyarremetei református pap fontosnak tartotta megemlíteni, hogy együtt emlékeztek a második világháború áldozataira. A hasonló jellegű közös ünneplések, emlékezések, tettek segítik megőrizni a települések magyarságát a román gyűrűben. E települések közül egy 20. század eleji közlemény Belényesben már csak 50–60 %-nyi, Várasfenesen és Magyarremetén 60–70 %-nyi magyarságot jelez.

Napjainkban nem tudjuk, hogy hol tart a Fekete Körös völgyében a magyarság térvesztése. A nemzetiségi mutatók azóta romlottak, de még mindig van ereje a helybeli magyar református közösségnek a fennmaradáshoz. Magyarremete házassági kapcsolatait egyébként korábban már korábban közlöttem.³

Annyi bizonyos hogy manapság csak néhány Fekete-Körös völgyi magyar faluban sikerül nyolc osztályt működtetni az általános iskolában. Ezért is fontos a hat éve tartó anyaországi segítség – melyet Benkei Ildikó a magyar rádió munkatársa kezdeményezett –, amelyhez a karcagi református gimnázium, az általános iskola és maga a református egyházközség is csatlakozott. Egy faluban általában 20 gyermek vesz részt ebben az oktatási formában, főleg magyarok, esetenként vegyes házasságból születettek. E programban részt vesz Karcag mellett Kisújszállás, Debrecen, Békéscsaba. Újabban a szentendreiek a szlovákiai, a nyiregyháziak a kárpátaljai református magyarság fiataljai között segíti a magyar nyelv és kultúra fennmaradását.

Szlovákiában két település házassági kapcsolatainak jellemzőit mutatom itt most be. A római katolikus Nagytárkány a Bodroglók köz faluja, míg a református Kaposkelecseny az Ung vidék települése. A településtörténeti és a felekezeti adatok is mutatják, hogy az el-

³ Órsi Julianna: Magyarremete: Egy magyar település a román falvak „gyűrűjében” In: Csoma Zsigmond – Víga Gyula (szerk.): Európából Európába. Budapest – Debrecen, 1997. Néprajzi Látóhatár VI. 370–376. p. Megjegyzem, hogy 1991–1996 között rendszeres kutatást végeztem a faluban és a nagyváradi levéltárban. Az összegyűjtött anyag egy könyv anyagául szolgálhat.

múlt évszázadokban itt többször volt valláscsere, nagy volt a migráció. Az alapnépesség azonban megmaradt római katolikusnak és reformátusnak. A görög katolikusok folyamatosan települtek be a vidékre magukkal hozván a görög katolikus vallást. Asszimilálódásukhoz azonban a politikai, állami döntések is hozzájárultak. Ez különösen érezhető Nagytárkányban. Mindkettőt érintették a politikai döntések, mely szerint 1920-ben az újonnan húzott országhatárok akadályt jelentettek az évszázadok folyamán kialakult gazdasági és népességi kapcsolatháló megőrzésében. Kezdjük Nagytárkánnyal! Előre bocsátom, hogy a nagytárkányi állami anyakönyvekben együtt szerepel Nagytárkány, Kistárkány és Ágcsernyő, tehát a következő adatok így értelmezhetők.

*Nagytárkányban*⁴ a 20. század első felében lakóhely szerinti endogámia 45,59 %-os, a lakóhely szerinti exogámia 54,41 %-os. Nagytárkány tehát nyitott település ekkor. Házassodási társközsege a szomszédos református Kistárkány. Házassodási körzetébe tartoznak a Bodrog-közi falvak.

Trianon óta az országhatárok szinte teljes egészében lezárták a házassodási körzetet keletre és délre. A 20. száza második felében annyi a változás, hogy már a Bodrog túlszéljén is több településsel létesítenek kapcsolatot. Szepes, Gömör, Hont megye szintén számításba jön. A legtávolabbi nyugati település Prága, az ország akkori fővárosa, ahonnan egy házassfél került Nagytárkányba.

1896 és 1900 között majdnem fele-fele arányban (vallási endogámia: 53,73 %, vallási exogámia: 46,27 %) választottak felekezeten belül a fiatalok párt maguknak. Ha az egyes felekezeteket külön-külön nézzük, akkor sokkal nagyobb különbségek látszanak. Az izraeliták csak önmaguk között keresik a párjukat (100 %-os endogámia). A reformátusok követik őket. 79,07 %-os a zártági fokuk. A görög katolikusokra pedig majdnem ilyen arányú nyitottság jellemző (77,42 %-os az exogámiájuk). A római katolikusokra is az exogámia túlsúlya a jellemző (60,42 %). Hogy összességében a terület mégis félig nyitott, félig zárt vallási közösségre utal, annak az a magyarázata, hogy a településeken nem egyenlő arányban vannak jelen a különböző vallásúak és így nem is azonos mennyiségű házasságot kötnek. A 19. század végén tehát a református népesség jóval stabilabbnak látszik, mint a római katolikus. A legmobilabbak a görög katolikusok. Ők hajlanak leginkább az exogámiára, így valószínűleg ők asszimilálódnak a legjobban. A leginkább elkülönülten élnek az izraeliták.

A 20. század első felének házasságai közül három évtizedben (1921–1950) a nagytárkányi lakóhelyű ifjak alig több mint fele ragaszkodott a vallási endogámiához (55,84 %). Ennél kevesebb a vegyes vallású házasságkötések száma (44,46 %-os a vallási exogámia). A vallási endogámia 1931–1940 között a legmagasabb (59,39 %), majd az azt követő évtizedben a legalacsonyabb (1941–1950: 51,95 %). A vallási endogámia megvalósítói közé tartoznak a római katolikusok, a reformátusok, az izraeliták. A vallási endogámia még mindig nagyobb, mint a települési. Ezt mutatják a grafikonok.

⁴ A település részletes vizsgálatát 2003–2004-ben végeztem. A tanulmány megjelent a falu tanulmánykötetében. Lásd: Őrsi Julianna: Adatok Nagytárkány társadalomrajzához. In: Viga Gyula (szerk.): Nagytárkány I. Tanulmányok a község településtörténetéhez és néprajzához. Somorja – Komárom, 2006. 477–503. p.

Kaposkelecseny⁵ Ung vidéki település Ungvártól nem messze, Dobóruszka és Nagykapos szomszédságában fekszik. A 20. század közepén három falu Mocsár, Nyarád, Kelecseny) egyesüléséből jött létre

2001-ben 808 lakosa volt a községnek, amelyből 595 magyar, 154 cigány és 57 szlovák. Felekezeti megoszlás szerint református: 500, római katolikus: 175, görög katolikus: 95, evangélikus: 2, pravoszláv: 1, Jehova tanúi: 1.⁶

Nyarád és Mocsár református magyar falu volt, amelynek természetes egyesülése előbb történt meg. Kelecsenyben inkább római és görög katolikusok éltek. Az előzőek a Dobóruszka plébániához tartoztak, míg az utóbbiak a dobraihoz. Mindhárom falu kicsi volt ahhoz, hogy önmagában zárt települést alkosson. Ez is és földrajzi közelségük is hozzájárult ahhoz, hogy egymással kapcsolatot ápoljanak.

1909–2008 között 359 pár házasságát áldotta meg a helyi református pap.

Előljáróban megállapíthatjuk, hogy 1909–2008 között a település nyitott volt. Mindössze a házasságok 39,83 %-a jött létre két kaposkelecsenyi fiatal között.⁷ A reformátusoknál a lakóhely szerinti exogámia átlaga 60, 17 %-os volt.

Nagykapos jelentette a partnerséget a helybelieknek (22 házasság). A többiek Ungvidékiek.

A református anyakönyvbe bejegyzett házasságok közül 262 református fiatal választott református párt magának. A vallási endogámia átlaga 73,39 %. A vegyes házasságok aránya 26,89 %. Ez utóbbin belül vannak református-római katolikus házasságok (70), református-görög katolikus házasságok (23). Egy református evangélikus párválasztás is történt. A római katolikusok esetében a nemzetiséget kevésbé tudjuk kimutatni. Mindenesetre a 70 házasságkötésnél megkockáztatjuk, hogy az azonos nemzetiséghez (magyar) való tartozás volt az elsődleges szempont. Az egy évszázad alatt mindössze egy evangélikus fiatal kerül be a közösségbe, amely valószínűleg szlovák nemzetiségű. A görög katolikus házasságok aránya 6,4 4%-os. A felekezetből kiindulva ezt tekinthetjük a ruszin – magyar nemzetiségek keveredésének, jobban mondva a ruszinok beolvadási folyamatának.

Az összes házasságot tekintve a református vallási endogámia évtizedekre lebontva felekezetiileg a legzártabb a település 1921–1940 között (95 %-os a vallási endogámia), a legnyitottabb 1981–1990 (35 % endogám házasság) és 1991–2000 (41,03 % endogám házasság) között.

V. Összegzés

Összegezve a tanulságokat, megállapíthatjuk, hogy az egyén és családja életét, társadalmi helyzetét meghatározza, hogy teljes jogú tagként vagy kisebbségiként születik bele egy lokális közösségbe vagy később betelepültként vagy házasság révén kerül az adott településre. Minél több, a többségre jellemző adottságokkal, kulturális jegyekkel rendelkezik, annál könnyebb a beilleszkedése. A kisebbséghez, a nemzetiséghez való tartozást segíti az azonos

5 Erről a faluról írtam a közelmúltban, amely megjelenés alatt áll. Lásd: Örsi Julianna: Kaposkelecseny kapcsolatrendszere!

6 <http://kelecseny.Mindenkilapja.hu>

7 Az endogámia a tiszta endogámiára vonatkozik, azaz mindkét fél szülő és lakóhely szerint helybelinek számít. Ha külön-külön vizsgáljuk a fiatalok szülőhelyét és lakóhelyét, akkor sem mutat lényeges eltérést. Tehát a betelepülés a házasságok révén történt és nem egyéb (gazdasági) okokkal magyarázható.

vallási közösségbe, néprajzi csoporthoz való tartozás. A család, a vérségi kapcsolatháló mellett jelentős szerepe van az identitás, a nyelv, a kultúra megőrzésében az egyháznak és magának a lokális közösségnek. A 20. században – számos külső tényező hatására – az egyének hagyományos kapcsolathálója felbomlik, az új nagyobb távolságra ér el földrajzilag. Az addig stabil lokális és vérségi közösségek a felbomlás felé haladnak. Az új rendezési elvek még nem alakultak ki, amely elbizonytalanítja az embert. Ezért nagy szükség van az egyházra és más szervezetekre, intézményekre, amelyek segítik megőrizni az értékeket, a kultúrát, a nyelvet, az identitást.

Felhasznált irodalom

Örsi Julianna

1997

Magyarremete: Egy magyar település a román falvak „gyűrűjében” In: Csoma Zsigmond – Viga Gyula (szerk.): Európából Európába. Tanulmányok a 80 esztendő Balassa Iván tiszteletére. Budapest – Debrecen, 1997. Néprajzi Látóhatár VI. 370–376. p.

2006

Adatok Nagytárkány társadalomnéprajzához. In: Viga Gyula (szerk.): Nagytárkány I. Tanulmányok a község településtörténetéhez és néprajzához. Somorja – Komárom, 2006. 477–503. p.

m.a.

Kaposkelecseny kapcsolatrendszere In: Barna Gábor (szerk.): Kaposkelecseny.

